

Originalni naučni rad

UDK 008:[7.036:316.7

DOI 10.7251/SVR1919159M

SUDBINA KIČA U KULTURI

Prof. dr Milomir V. Martić¹

Nezavisni univerzitet Banja Luka

Apstrakt: Kič se danas najčešće određuje kao „surogat estetske vrijednosti“, kao „nerafinisana „umjetnost, kao umjetnost koja je „na brzinu napravljena, sklepana“. Bilo je pokušaja da se kič odredi u vrlo širokom, ne isključivo estetičkom, već opšte filozofskom, aksiološkom značenju, kao „manipulacija vrijednosti“, pri čemu se smatralo da je kič moguć po čitavoj vrijednosnoj skali; u moralu kao i u sistemu logičkih, ali i estetskih vrijednosti. Dakle, kič bi onda uopšte predstavljao pojam, tačnije, on bi simbolizovao svaku lažnu vrijednost, bilo da je riječ o nauci, politici, moralu ili umjetnosti. U estetici informacije, kako smo skrenuli pažnju, kič se definiše kao tvorevina iz reda „zatvorenih formi“ nasuprot avangardi kao radikalno „otvorenoj strukturi.

Najčešći atributi koji se pripisuju kičerskoj strukturi su: „standardno“, „stereotipno“, „konformističko“, „banalno“, „imitativno“, „konvencionalno“, „tematično“, „dogmatsko“, „akademsko“, dok bi, na drugoj strani, pravo, estetski vrijedno djelo emaniralo iz sebe, „utopijski“ horizont, šifre otvorenih značenja, „autentičnost“ i „dobrotu“, „neponovljivost“ i „originalnost“.

Ključne riječi: *kič, estetika, masovna kultura, fenomenologija kiča*

UVOD

U svojoj znamenitoj knjizi *Fenomenologija kiča*, Ludvig Gic dokazuje da je kič postao sintagma ljudskog postojanja. U sociološkom smislu, on proizilazi iz života masa i duha uravnilovke. U etičkom smislu on je neposredno povezan sa destruktivnim stranama ljudske prirode, sa zlom. U religijskom pogledu on ne može zaobići grešni život i čovjekov grijeh. U kiču je umnogome izgubljena mjera u odnosu na stvarnost i na stvaralaštvo. Zato u njemu i preovlađuju lažnost osjećanja, konvencionalnost, epigonstvo i manirizam. U takozvanoj *auri uosjećanja* triumfuju *neistinitost kičerske emocije, sladunjavost, jeftinoća, plitkost, glupost i nametljivost*. Kič je vezan za loš ukus i prilagođen dražima najprimitivnije osjećajnosti. I kad Ludvig Gic pokazuje kako se širi „aura uosjećanja“ i kada obrazlaže svoje shvatanje da je osnovni zadatak kiča da „proizvodi raspoloženje“ i kada analizira kako se objekti odlikuju „podatnom dostupnošću“, ovaj autor, u stvari, pokazuje da se kič tako i toliko proširio da je on vidio „život u znaku kiča“.

¹ Prof. dr Milomir V. Martić, Pedagoški fakultet Nezavisnog univerziteta Banja Luka

TEORIJE KIČA

Nijedna pojava iz područja „masovne kulture“, iz svijeta „neozbiljnih“ duhovnih oblika, nije za poslednjih šezdeset godina izazvala toliko ozbiljnih i istovremeno kontroverznih teorijskih diskusija koliko je to bio slučaj sa „fenomenom kiča“. I, takođe, kako potvrđuje empirijska evidencija, nema gotovo nijednog ozbiljnijeg intelektualnog poslenika, uključujući tu i onog koji se zaklinje da mu je kič najomraženija stvar na svijetu, a da nije na ovaj ili onaj način „svjesno“ učestvovao u konzumaciji „njegovog veličanstva“.²

Svakako, ozbiljna teorijska diskusija o tako „prozaičnom“ fenomenu pokrenuta je ne samo stoga što se fenomeni „umjetnosti i kiča“ odnose kao spojeni sudovi, već i iz jednog drugog, sociološki relevantnog razloga, što *de facto* opada realna moć umjetnosti kao i njena društvena djelotvornost, a istovremeno nezadrživo raste moć kiča, odnosno popularnost tvorevina za tzv. „laku zabavu“.³ Odnos fenomena umjetnosti i kiča razmatran je od niza estetičara, filozofa, sociologa, i sl., ali do danas nije na zadovoljavajući način riješen osnovni teorijski problem.

Herman Broh, porijeklo kiča nalazi u romantizmu 19. vijeka. Romantički zahtjev je suprotan cilju kome teži umjetnost i nauka. U romantizmu se ljepota postavlja kao neposredan cilj, pa sve što nastaje umjetničkim stvaralaštvom moglo bi postati kič, koje je za nju samo konkretizacija. „Romantika hoće da platonsku ideju umjetnosti, dakle ljepotu, postavi kao neposredan cilj, dostupan svakom pojedinačnom umjetničkom djelu... pa pošto je to preduslov za svaki kič,, smije se tvrditi da je Romantika nauka kiča – bez obzira što sama ne mora biti kič“.⁴

Kič ono suštinsko“estetičko“ preobraća u zahtjev za efektom. „Suština kiča leži u zamjeni etičkih kategorija estetičkim, jer kič ne želi da radi dobro, već hoće da radi lijepo, njemu je stalo do lijepog efekta“.⁵

Sistem kiča je jedan imitacioni sistem koji može na prvi pogled da liči na umjetnost, ali ono imitaciono u njemu ipak izbija u prvi plan. „Tehnika kiča, zasnovana na imitaciji i upućena na rad prema receptu, racionalna je, čak i tada kad njen rezultat dovodi do potpuno iracionalnog, pa čak i suludog viđenja stvari“.⁶

Ipak, kič ne bi postojao da nema kič-čovjeka kome je potrebno jedno takvo lažno ogledalo za uljepšavanje slike. Zato je suština kiča u bolesnom, neurotičnom i nerealnom pogledu na svijet koji karakteriše zamjena etičkih, estetičkim kategorijama. „Pa ako se i mi zapitamo do koje mjere smo i sami doslovno naklonjeni kiču ...ako to uzročno povezujemo sa svjetskom neurozom koja je u stalnom porastu, to izgleda i nije bez opravdanja, jer

² Petrović Sreten, *Kič kao sudbina*, Matica srpska, N. Sad, 1997, str. 7.

³ Isto, str. 7.

⁴ Broh Herman, *Pesništvo i saznanje*, Gradina, Niš, 1979, str. 261.

⁵ Isto, str. 29.

⁶ Isto, str. 300.

upravo se radi o jednom šizoidnom, iako još ne šizofrenom receptu, koga smo svjesni, a iza koga se još nazire ona teološka antinomija s početka reformacije. Jer, čini se da struktura ljudske problematike ostaje konstantna pod svim različitim historijskim kostimima i čini se da se ona na kraju krajeva svodi na teološke i mitske osnove⁷.

Po Abrahamu Molu, kič je fenomen svih vremena i svih umjetnosti, ali su njegovi periodi cvjetanja vezani za trijumf buržoazije sa simbolom robne kuće kao kič-formom i za potrošačku civilizaciju gdje „trošenje“ postaje novi vid masovnog uživanja. Mol je prepoznao kič kao „umjetnost sreće“ u širokom rasponu od svakodnevnog „estetskog života“ do svih vidova savremene civilizacije, koju prate ideološka hegemonija, unificirajući industrijalizam i obezličeno tržište. U svom djelu „*Kič-umetnost sreće*“ Mol je utvrdio principe kiča.

1. *Princip neadekvatnosti*; u njemu će se pokazati kako se u kič-proizvodnji ostvaruje odstupanje u odnosu na „normalan cilj“ ili kako dolazi do pretjeranog u odnosu na normalan cilj, odnosno kako dolazi do pretjeranog uvećanja ili drastičnog smanjivanja kič-oblika.
2. *Princip akumulacije*; jedna od uočljivih karakteristika kiča zapravo je njegovo nagomilavanje-to je takva vrsta nagomilavanja koje obezbeđuje kakav bilo poredak stvari, bilo kakvu njihovu vrijednost.
3. *Princip sinestezijske percepcije*; iz dobro upakovanog kič-izvora na različite načine i različitim efektima istovremeno se atakuje na više čovjekovih čula.
4. *Princip osrednjosti*; ovdje je sadržana i proizvodna i društvena karakteristika kiča koji nema ambiciju da promaši ni osrednji duh, ni osrednji ukus, a pri tom nema ambiciju da osvaja čovjeka pojedinačno, već kao opšti tip, kome ne smeta da bude jednak sa svakim drugim.
5. *Princip komfora*; vezuje se za lagodnost civilizacije, za život u kojem je važnije aktivno živjeti nego pitati se o smislu postojanja.

„Robna kuća je donijela osnovnu ideju kič-civilizaciji, čija je primjena suprotna aksiomu – postoji i bolje, ali je skuplje i postoji jeftinije, ali je malo ružnije, ali će vas ipak zadovoljiti“⁸.

Mol razlikuje nekoliko tipova odnosa čovjeka prema stvarima; asketski, hedonistički, agresivan, nabavljački, nadrealistički, funkcionalističko-kibernetički i kičerski.

„Kič-način je specifična sinteza svih prethodnih stavova. Kič-odnos je vezan za ideju antiumjetnosti sreće, za prosječan društveni položaj-proizlazi

⁷ Isto, str. 264.

⁸ Mol Abraham, *Kič-umetnost sreće*, Gradina, Niš, 1973, str. 111-112.

iz nagomilavanja koje vrši srećan posrednik, a moralno je opravdan izgovorom da je nešto funkcionalno“.⁹

„Morfološka tipologija ukazuje na oblike koje kič-predmeti najradije poprimaju:

- oblik krivulje, sa profilom u obliku „makarona“, ali te krivulje se vezuju jedna na drugu postepeno i bez prekida, što je suprotno „baroknoj školjki“;
- kič-predmeti rijetko sadrže velike neisprekidane površine, uglavnom su površine popunjene ili ukrašene slikama, simbolima ili ornamentima,
- boje su često suštinski element kič-oblika. To su obično drečave boje ili kombinacija boja,
- upotrebljeni građevinski materijal rijetko će se pojaviti kao ono što zaista jeste. Drvo će biti obojeno tako da predstavlja imitaciju mermera, bronzane statue će biti pozlačene ...“¹⁰

„Kič se može objasniti i na osnovu nekoliko kriterijuma koji ga određuju:

- kriterijum nagomilavanja bez štete
- kriterijum heterogenosti
- kriterijum antifunkcionalnosti
- kriterijum kič-autentičnosti“¹¹

Mol je proučavanju odnosa subjekt-objekt dodao još jedan element-društvo. Tako kič-društvo postaje jedan od preduslova za pojavu i održanje kiča. „Kič je prevashodno demokratski. On je prihvatljiva umjetnost. Ono što ne vrijeda naš duh uzvišenošću koja je van svakodnevnog života, naporom koji nas prevazilazi, naročito ako taj napor treba da doprinese da prevaziđemo sami sebe“ - tvrdi Mol.

Zoran Gluščević daje sledeću definiciju kiča: „Kič je laž koja želi da se dopadne. Ovo svojstvo se odnosi takođe i na unutrašnju disharmoniju, pa označava narušavanje ili odsustvo sklada do čega dolazi usled neopravdanog ili neprirodnog (pre)naglašavanja nekog svojstva ili neke fizičke osobine“.¹²

Ako je laž jedno od svojstava kiča, kao drugo svojstvo, ne manje značajno sigurno je imitacija, kako misli Gluščević. „Kič može da nastane i iz lične nemoći da se stvori umjetničko djelo, iz težnje da se imitira djelo ili varira ideja već sadržana u djelu“.¹³

I zanimljivost je svojstvo kiča: „Onog trenutka kada dođe u sukob sa vrijednostima; kada preskoči svoju funkciju na račun vrijednosnih

⁹ Isto. Str. 64.

¹⁰ Isto, str. 77-80.

¹¹ Isto, str. 83-84.

¹² Gluščević Zoran, Život u ružičastom, Prosveta, Beograd, 1990, str. 15.

¹³ Isto, str. 36.

elemenata, odnosno ukupne vrijednosne strukture umjetničkog djela. Tek tada zanimljivost može da skrene u kič i šund¹⁴.

Gluščević smatra da postoji jedna antropološka potreba za kičom u samom čovjeku. „Kič čovjek je vješto i do kraja izmanipulisan i manipulacijom prilagođeni čovjek koji podnosi i omogućuje manipulaciju tržišnom obmanom, nacionalističkom ideologizacijom, represivnim i totalitarnim mehanizmima i tako djeluje i djeluje konzervirajuće i konzervativno. Taj čovjek trpi manipulaciju lažnim vrijednostima, lažnim idolima, strahom i strepnjom za sutrašnjicu, kič-produkcijom društva izobilja.“¹⁵

Kič je laž, a da bi neka laž postala kič mora joj se pridružiti manipulativna kategorija, kojom se deklasira neka komponenta iz sistema aksioloških vrijednosti. Zato je kič uvijek u neraskidivoj simbiozi sa vrijednosnim komponentama, pa se može smatrati vrijednosnim promašajem.

Ludvig Gic kaže da „odrediti suštinu kiča nije ništa lakše, nego prosuditi šta je zapravo umjetnost. Jer, kič se *in concreto* javlja kao pseudo-umjetnost. Spoznati ga kao kič, pretpostavlja izvjesno-eksplicirano ili ne – znanje o pravoj umjetnosti“.¹⁶

Kada se kič shvata kao mogućnost ljudskog, a ne samo kvazi-umjetnički proizvod, njegova obilježja će moći da se uoče u svim svjedočanstvima o čovjeku, smatra Gic. „frojдова teorija o umjetnosti nije ništa drugo do teorija o kiču. Za Frojda je umjetnik u prvom redu čovjek koji se okreće od realnosti, jer ne uspijeva da izađe na kraj sa zahtjevima da se odrekne svojih nagonskih želja u njihovoj primitivnoj formi, te zato u svijetu fantazije daje oduška tim svojim erotskim i častoljubivim nagonima“.¹⁷ Pod kičem podrazumijevamo nešto što je konkretno dato (optički, akustički i sličan podsticaj), bez njega ne bi ni moglo da se govori o kiču. S druge strane, podjednako je izvjesno i da je faktička datost (objektivnost) kičerskog predmeta daleko od toga da vodi onom susretu kakav predstavlja umjetničko djelo.

„Termin kič, za koji se smatra da potiče iz sfere slikarstva-one jeftine razglednice sa crtežima(sketches), kumovale su nastanku riječi-proširio se tako brzo na ostale oblasti upravo zbog toga što kič nije puka tehnička manjkavost, već, daleko više, jedinstvo struktura ljudskog doživljavanja u cjelini. Kič je, dakle, predstavljanje kičerskog, njegovo opredmećivanje u estetskom“.¹⁸ Dolazi se do teze, da je kič star koliko i sama umjetnost. Problem kiča je daleko ozbiljniji od pitanja narodne prosvjete, od uobičajene

¹⁴ Isto, str. 40.

¹⁵ Isto, str. 51.

¹⁶ Gic Ludvig, Fenomenologija kiča, BIGZ, Beograd, 1979, str. 102.

¹⁷ Isto, str. 131.

¹⁸ Isto, str. 113.

podrugljivo-zabavne revije s jeftinim figuricama za vitrine, religijskim sitnicama i sl. Kič je umjetnička slabost, estetsko zastrašivanje, dekorativni neuspjeh. Većina uobičajenih prigovora što se čuju na račun kiča, naime da je „jeftin“, „neistinit“, „bestidan“, „krivotvoren“ itd. može se na jednostavan način objasniti. „Jeftinost kiča vezuje se u etimološkom rječniku Klugea i Gecea, za ekonomski plan. Za umjetnika je kičerska ona slika koja odgovara ukusu najšire publike i predstavlja robu sa dobrom prodom. Međutim, „jeftinost“ je, prvenstveno u jeftinom stanju doživljavanja, budući da je duševno ulaganje neprimjereno malo.“¹⁹

„Ima mislilaca koji smatraju da postoji: dobar, loš i genijalan kič. Ima i takvih ljudi koji će povjerovati da je kič vrlo inspirativna pojava i da prema tome ne bi mogla da opstane tvrdnja prema kojoj bi kič bio umjetnička i duhovna tautologija. Što se mene tiče sklon sam da mislim da je kič i kad je „najgenijalniji“ umjetnička tautologija, a još češće je manje od toga.“²⁰

NEKE KARAKTERISTIKE KIČA

Možda nije uvijek, ali kič je najčešće i, prije svega, težnja za stabilnošću uopšte, a, iz istorijske perspektive posmatran on je naglašena čežnja za izgubljenom stabilnošću. Kič se proizvodi na taj način, što se kopiraju poznati i priznati autori i njihova djela, koja ne samo što nisu „korektna“, nego sa sobom nose niz „estetičkih ožiljaka“ kao što su: srozavanje ideala, plasiranje lažnih vrijednosti, komercijalizacija i sl. Jedan od najsudbonosnijih i najsuštinskih „estetičkih ožiljaka“ koji kič nosi sa sobom jeste, da je kič protivnik svakog napora, a naročito duhovnog. Riječ kič se najčešće prevodi kao: đubre, šljama, umjetničko smeće, skica, nacrt, nedovršenost, nešto sklepati, jeftino raskrčiti neku robu itd. Kič je u stvari nedovršen i nepotpun.

„Kič je vrlo složeno stanje, jedna interakcija, u kojoj se dodiruju i ukrštaju najmanje dva elementa: kič-subjekt (čovjek sklon kiču) i kič-objekt (predmet koji izaziva kičerski doživljaj).“²¹

Edgar Moren ima misao prema kojoj je kič pobjeda talenta nad genijem. Ova misao govori o tome da i najluđi protivnici kiča, moraju priznati, kako u kiču ima i nečeg vrijednog i da on nije sasvim depasiran. Kič je lako shvatljiv, pitak i svarljiv. On je totalitarizam bez nasilja – jedan od rijetkih. Kič je lako ljepljiv, lako se kalemi i vrlo brzo se širi, posebno kod omladine. Droga, hašiš, meskalin, LSD, alkohol i cigarete nisu jedini rekviziti za promjenu duše. I umjetnici kao i omladina gladuju, opijaju se ili se drogiraju da bi došli do „inspiracije“, pojačali senzibilnost ili promijenili umjetnički izraz. Kič uvijek insistira na „raspoloženjima iz druge ruke“. Kič je agresivan, nasrtljiv i nametljiv. Ne trpi umjerenost niti kritičnost. U većoj mjeri dozvoljava slobodu pristupa nego slobodu odstupanja.

¹⁹ Isto, str. 82.

²⁰ Broch Hermann, Dichten und Erkennen, Rhein-Verlag, Zurich, 1955, str. 298.

²¹ Ilić Miloš, Kultureme, V. Karadžić, Beograd, 1974, str. 45.

Estetike stvaralaštva i kiča su dvije radikalno suprotne estetike; prva je estetika podsticajnosti, a druga estetika povlađivanja i konformizma. Kič i kreacija se međusobno razlikuju više na kraju nego na početku procesa. Kič je narcisoidniji i zaljubljeniji u sebe. „Kič je rasprodaja ideala po sniženim cijenama“, kazao je Ernst Fišer, ali kič nije ni čista „destilisana“ glupost – ističe Mol. Kič ima i vrline, a prije svega pedagošku vrijednost koja se ispoljava u tome što se tek „kroz loš ukus dolazi do dobrog ukusa“. Osim toga, kič je dosta vitalan, on se prilagođava životu.

Broh zapaža da je kič vrlo zanimljiva veza najviših vrijednosti i prosjeka. Svako klizanje genija, ovako ili onako, vrlo lako se srozava direktno u kič. Osim toga Broh ističe da je kič unutrašnji neprijatelj umjetnosti. Broh smatra da se ne može staviti znak jednakosti između tendenciozne umjetnosti i kiča. Kič nije u stanju da podstiče stvaralaštvo. Kič je loša roba. To je sekret potekao iz umjetnosti puštanjem u prodaju proizvoda jednog društva, čije su prodavnice, zajedno sa željezničkim stanicama, postale njegovi pravi hramovi. Kič je stalno prisutan, kao i grijeh. Fenomen kiča je zasnovan na potrošačkoj civilizaciji koja proizvodi da bi trošila i stvara da bi proizvodila. Kič je umjetnost, jer čini svakodnevni život prijatnijim pomoću niza ukrasnih rituala. Kič je prihvatanje zadovoljstva putem potajnog učestvovanja u „lošem ukusu“, odmarajućem i umjerenom. Kič je vrlina koja karakteriše sredinu.

ZAKLJUČAK

Kič je prevashodno demokratski, on je prihvatljiva umjetnost, ono što ne vrijeđa naš duh uzvišenošću koja je van svakodnevnog života, naporom koji koji nas prevazilazi, naročito, ako taj napor treba da doprinese da prevaziđemo sami sebe. Čovjek je mjerilo prema kojem je kič stvoren, dok umjetnost prelazi njegove granice. Kič razblažuje originalnost do dovoljnog stepena da bi je svi mogli prihvatiti.

„Kič je umjetnost sreće i svako ucjenjivanje srećom civilizacije bilo bi, u isto vrijeme, ucjenjivanje kičem“. ²² Kič na prvom mjestu donosi pojedincu funkciju zadovoljstva, ili bolje rečeno spontanost u zadovoljstvu. Kič je vraćanje vrijednosti zanatskom talentu, on je velika pobjeda talenta nad genijem (Moren). U buržoaskom društvu, a još više u meritokratskom, prolaženje kroz fazu kiča je normalan prelaz ka autentičnom, pri čemu riječ „normalan“ ne podrazumijeva nikakav kriterijum vrijednosti već samo određeni statistički aspekt. Kič pruža zadovoljstvo članovima masovnog društva i kroz zadovoljstvo, omogućava im da dođu do dodatnih prohtjeva i da pređu put od sentimentalnosti do doživljavanja utiska. Kič ostaje prevashodno“ estetski sistem masovne komunikacije“. On je fenomen svih vremena i svih umjetnosti, a ipak ima izvjesnu privilegovanu oblast; kič je na svom vrhuncu u doba trijumfa buržoazije, a zatim društva izobilja. Kič

²² Mol Abraham, Kič-umetnost sreće, Gradina, Niš, 1973, str. 60.

prihvata slabu vrijednost predmeta i veselo ide na buvlju pijacu kulture. Manje uklanja, a više prikuplja.

„Kič je proizvod industrijske revolucije, koja je u zapadnoj Evropi i Americi kod urbanizovanih masa obezbijedila takozvanu opštu pismenost i obrazovanje. Kič je nastao kao neka vrsta društvenog odgovora na pojačanu kulturnu potražnju.“²³

THE FATE OF KITCH IN CULTURE

Prof. dr Milomir Martić

Abstract: Kitch is most commonly defined as a "surrogate of aesthetic values", as "unrefined" art, as art that was "hastily done". There were a few attempts to determine the kitch in a very wide, not only aesthetic, but through a general philosophical, axiological meaning as "manipulation of values", and it was considered that kitch was possible throughout the value scale; in moral as well as in system of logic and aesthetic values. So kitch would generally represent a term, or it would symbolize each false value, whether it is about science, politics, morality and art. In the aesthetics of information, as we have already said, kitch is defined as the creation of the 'closed form' opposed to avant-garde as radical "open structure".

The most common attributes added to the structure of kitch are "standard", "stereotyped", "conformist", "banal", "imitative", "conventional", "thematical", "dogmatic", "academic", while, on the other side, aesthetically valuable work emanated out of it would be "utopian" horizon, widely open codes, "authenticity" and "kindness", "uniqueness" and "originality".

Key words: *kitch, aesthetics, mass culture, phenomenology of kitch*

LITERATURA

1. Mol Abraham, Kič-umetnost sreće, Gradina, Niš, 1973.
2. Ilić Miloš, Sociologija kulture i umetnosti, Naučna knjiga, Beograd, 1980.
3. Ilić Miloš, Kultureme, V. Karadžić, Beograd, 1974.
4. Gic Ludvig, Fenomenologija kiča, BIGZ, Beograd, 1979.
5. Broch Hermann, Dichten und Erkennen, Rhein-Verlag, Zurich, 1955.
6. Gluščević Zoran, Život u ružičastom, Prosveta, Beograd, 1990.
7. Petrović Sreten, Kič kao sudbina, Matica Srpska, N. Sad, 1997.
8. Broh Herman, Pesništvo i saznanje, Gradina, Niš, 1979.

²³ Ilić Miloš, Sociologija kulture i umetnosti, Naučna knjiga, Beograd, 1980. str. 87-88.